

O‘QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO‘NALTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Muallif: Begancheva Mahbuba Faxriddinovna

Lavozimi: Amaliyotchi psixolog

Tashkilot: Buxoro viloyati Olot tumani

4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi

Annotatsiya

Ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonidagi dolzarb muammolar tahlil qilinadi. Tadqiqot Buxoro viloyati Olot tumani 4-sonli maktabi misolida o‘tkazilgan bo‘lib, unda o‘quvchilarning kasb tanlashdagi axborot tanqisligi, ota-onalar ta’siri, shaxsiy qiziqish va bozor talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik kabi masalalar o‘rganilgan. Maqola amaliyotchi psixologning ushbu muammolarni aniqlashdagi va bartaraf etishdagi o‘rni hamda ushbu yo‘nalishdagi samaradorlikni oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: kasb-hunarga yo‘naltirish, kasbiy orientatsiya, maktab psixologi, kasb tanlash muammolari, axborot tanqisligi, Olot tumani, 4-maktab.

1. KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida yoshlarni barkamol shaxs etib tarbiyalash, ularning jamiyatda o‘z o‘rnini topishlariga ko‘maklashish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Shu nuqtai nazardan, umumiy o‘rta ta’lim maktabi bitiruvchilarini kasb-hunarga to‘g‘ri yo‘naltirish, ularning kelajakdagi mehnat faoliyatiga tayyorlash juda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq, ta’lim tizimida olib borilayotgan keng ko‘lamli islohotlarga qaramay, o‘quvchilarning kasb tanlash jarayonida bir qator dolzarb muammolar saqlanib qolmoqda. Ko‘pchilik yoshlar o‘z qiziqishlari, qobiliyatlari va mehnat bozori talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik tufayli noto‘g‘ri kasb tanlashga majbur bo‘lmoqdalar. Bu holat nafaqat shaxsning shaxsiy rivojlanishiga, balki mamlakat iqtisodiyotining barqarorligiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, Olot tumani kabi qishloq hududlarida bu muammolar yanada keskinroq namoyon bo‘lishi mumkin, chunki kasblar haqidagi ma’lumotlarga kirish imkoniyatlari cheklangan. Ushbu maqolaning maqsadi – Buxoro viloyati Olot tumani 4-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirish jarayonidagi dolzarb muammolarni aniqlash, tahlil qilish va ularni bartaraf etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

2. METODOLOGIYA (Methods)

Tadqiqot Buxoro viloyati Olot tumani 4-umumiy oʻrta taʼlim maktabining 9-11-sinf oʻquvchilari ularning ota-onalari va sinf rahbarlari ishtirokida oʻtkazildi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlar qoʻllanildi:

1. **Soʻrovnoma:** Oʻquvchilarning kasblar haqidagi bilimlari, kasb tanlashda ularga taʼsir qiluvchi omillar (ota-onalar, doʻstlar, ustozlar, internet), shaxsiy qiziqishlari va kelajakdagi kasbiy rejalari aniqlandi. Ota-onalar va sinf rahbarlari uchun ham kasbiy orientatsiya jarayonidagi mavjud muammolar va ularning oʻrni haqida soʻrovnomalar oʻtkazildi.

2. **Psixologik diagnostika:** Oʻquvchilarning kasbiy qiziqishlari (masalan, D.A.Gollan-J.Klimovning "Differential-diagnostik anketa"si), qobiliyatlari (texnik, gumanitar, ijodiy) va shaxsiy xususiyatlari (masalan, A.K.Markovaning "Kasbiy motivatsiyani aniqlash" testi) aniqlandi.

3. **Individual va guruhli intervyular:** Oʻquvchilar, ota-onalar va sinf rahbarlari bilan kasb tanlash jarayonidagi shaxsiy tajribalari, qiyinchiliklari va kutilmalari haqida chuqurlashtirilgan intervyular oʻtkazildi.

4. **Kuzatuv:** Maktabda oʻtkazilgan kasbga yoʻnaltirish tadbirlari, maʼnaviyat soatlari va sinf rahbarlik soatlaridagi oʻquvchilarning faolligi va kasbiy munozaralardagi ishtiroki kuzatildi.

3. NATIJALAR

Oʻtkazilgan tadqiqotlar quyidagi asosiy natijalarni koʻrsatdi:

* **Axborot tanqisligi:** Oʻquvchilarning 65%i zamonaviy kasblar, ularning mazmuni, mehnat bozoridagi talab va taklif haqida yetarli maʼlumotga ega emasligini bildirdi. Ular asosan oʻz hududida mavjud anʼanaviy kasblar haqida umumiy tasavvurga ega.

* **Ota-onalar taʼsiri:** Bitiruvchilarning 50%i kasb tanlashda ota-onalarining fikri va xohishini asosiy omil deb hisoblashini taʼkidladi. Baʼzi hollarda (25%) oʻquvchilarning shaxsiy qiziqishlari ota-onalarning kasb tanlash boʻyicha bosimi tufayli ikkinchi darajali boʻlib qolmoqda.

* **Qiziqish va qobiliyatlar nomuvofiqligi:** Psixodiagnostika natijalariga koʻra, oʻquvchilarning 35%ida tanlagan kasbi va ularning aniqlangan qiziqishlari/qobiliyatlari oʻrtasida jiddiy nomuvofiqliklar mavjudligi aniqlandi. Ular koʻpincha "nufuzli" kasblarni tanlashga intiladilar, ammo ularning mazmuni va talablari haqida chuqur tushunchaga ega emaslar.

* **Mehnat bozoridan uzoqlashish:** Oʻquvchilarning 70%i oʻz hududidagi mehnat bozori holati, mavjud ish oʻrinlari va talab qilinayotgan mutaxassisliklar haqida deyarli maʼlumotga ega emas. Bu kelajakda ish topishda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin.

* **Psixolog xizmatlaridan foydalanish darajasi:** O‘quvchilarning atigi 30%igina kasb tanlashda maktab psixologiga murojaat qilishni muhim deb hisoblaydi, qolganlari bu xizmatning ahamiyatini to‘liq tushunmaydi.

4. MUHOKAMA

Olot tumani 4-maktabi misolida olingan natijalar, umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida kasb-hunarga yo‘naltirish sohasidagi dolzarb muammolar naqadar chuqur ekanligini ko‘rsatadi. Axborot tanqisligi, ota-onalarning haddan tashqari ta‘siri va shaxsiy xususiyatlar bilan kasb tanlovining mos kelmasligi asosiy to‘siqlar bo‘lib qolmoqda. Bu muammolar, ayniqsa, qishloq joylarida, masalan, Olot tumanida, shaharlarga nisbatan yanada kuchliroq namoyon bo‘ladi, chunki bu yerda turli kasblar haqidagi ma‘lumotlar va amaliy tajriba olish imkoniyatlari cheklangan.

Mavjud adabiyotlarda (masalan, Ye.A.Klimovning kasbiy o‘z-o‘zini aniqlash nazariyasi, Sh.M.Mirziyoyevning yoshlarga oid siyosati) ham kasb tanlashda shaxsning individual xususiyatlari va jamiyat ehtiyojlarini hisobga olish zarurligi ta‘kidlangan. Maktab psixologi Begancheva Mahbuba Faxriddinovnaning vazifasi nafaqat diagnostika o‘tkazishdan iborat, balki u o‘quvchilarni kasblar dunyosi bilan tanishtirish, ularning qobiliyatlarini rivojlantirish va ota-onalar bilan hamkorlikda to‘g‘ri kasbiy tanlovga erishishga ko‘maklashishi kerak. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, psixolog faoliyatini yanada samarali tashkil etish uchun kompleks va tizimli yondashuv talab etiladi.

5. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, umumiy o‘rta ta‘lim maktabi o‘quvchilarini kasb-hunarga yo‘naltirishda axborot tanqisligi, ota-onalar ta‘siri, o‘quvchi qiziqishlari va bozor talablari o‘rtasidagi nomuvofiqlik kabi bir qator dolzarb muammolar mavjud. Bu muammolar shaxsning kelajakdagi muvaffaqiyati va jamiyatning rivojlanishi uchun jiddiy to‘siq hisoblanadi. Maktab psixologining ushbu jarayondagi o‘rni beqiyos bo‘lib, u nafaqat diagnostika va maslahatlar berishi, balki keng qamrovli kasbiy orientatsiya dasturlarini amalga oshirishi lozim.

Olot tumani 4-umumiy o‘rta ta‘lim maktabida kasb-hunarga yo‘naltirish ishlarini yanada samarali tashkil etish uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

* **Axborot bazasini kengaytirish:** Maktab kutubxonasini zamonaviy kasblar haqidagi adabiyotlar, broshyuralar va ma‘lumotnomalar bilan boyitish. Internet resurslaridan (kasbiy platformalar, videoma‘ruzalar) samarali foydalanishni yo‘lga qo‘yish.

* **Mahalliy mehnat bozori bilan integratsiya:** Tuman hokimligi, bandlikka ko‘maklashish markazi, kasb-hunar kollejlari va mahalliy korxonalar bilan hamkorlikni kuchaytirish. Mutaxassislar bilan uchrashuvlar, korxonalarga ekskursiyalar tashkil etish.

* **Ota-onalar bilan tizimli ishlash:** Ota-onalar uchun kasb tanlashdagi zamonaviy tendensiyalar, farzandning qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olish muhimligi haqida seminar-treninglar o‘tkazish.

* **Individual yondashuvni kuchaytirish:** Har bir o‘quvchining shaxsiy xususiyatlarini inobatga olgan holda individual kasbiy rivojlanish rejalarini tuzishga ko‘maklashish.

* **Maktab psixologining malakasini oshirish:** Psixologning kasbga yo‘naltirishning innovatsion metodikalarini o‘rganishi, zamonaviy psixodiagnostik usullardan foydalanishi va bu borada doimiy malaka oshirishi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmoni.
2. Klimov Ye.A. "Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya". Moskva: Akademiya, 2012.
3. Karimova V. "Psixologiya". Toshkent: Sharq, 2011.
4. Ochilov M., To‘rayev F. "Kasbga yo‘naltirish psixologiyasi". Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Zeyer E.F. "Psixologiya professionalnogo razvitiya". Moskva: Akademiya, 2009.